

- екологічний стан довкілля в Україні та його вплив на здоров'я і трудовий потенціал;
- стан і перспективи розвитку системи медичного і санаторно-курортного обслуговування працюючих.

1. Шевчук П.С. Демографічні аспекти формування трудового потенціалу // Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції "Регіональні проблеми зайнятості і ринку праці".-Тернопіль: Економічна думка, 2004.-С.76-77.

2. Білоконь І.В., Фацевський М.І. Особливості відтворення населення України // Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції "Регіональні проблеми зайнятості і ринку праці".-Тернопіль: Економічна думка, 2004.-С.20-21.

3. Стан дотримання та захисту прав громадян України за кордоном: Виступ Уповноваженого з прав людини Ніни Іванівни Карпачової в Верховній Раді України під час представлення Спеціальної доповіді Уповноваженого // Голос України. – 2003. – 15 квітня. – С.15.

4. Розподіл постійного населення України за статтю

та віком на 1 січня 2003 року // Статистичний збірник. Державний комітет статистики України. К., 2003. – 423 с.

5. Игорь Марков "Украинский средний класс рождается в Италии?" Интернет-сайт Держкомнацміграції України : <http://www.scnm.gov.ua/ua/a?news-publ-005>.

6. Слейко І.В., Горін Н.В. Вплив демографічного чинника на формування ринку праці в Україні // Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції "Регіональні проблеми зайнятості і ринку праці".-Тернопіль: Економічна думка, 2004.-С.25-26.

7. Методологічні положення зі статистики // Державний комітет статистики України. – К.: ЗАТ "Август", 2002. – Вип. I / Редкол.: О.Г. Осауленко(голова) та ін.- С.551.

Important demoeconomic tendencies in the region have been considered. In particular, the rate of demographic oldness of population, the state of birth, mortality, intensification of depopulation, spreading of the labour migration of the population, which negatively influence on labour potential of the region.

Романюк Т.М.

РЕГУЛЮВАННЯ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ РИНКУ ПРАЦІ (на прикладі областей Карпатського регіону)

У статті проаналізовано вплив міграцій населення на розвиток та функціонування регіональних ринків праці в областях Карпатського регіону. Розкрито сутність та особливості регулювання трудових міграційних потіків за умов трансформаційної економіки.

Ключові слова: регіональний ринок праці, зайнятість населення, рівень безробіття, закордонні трудові міграційні переміщення, регулювання трудового потенціалу регіону.

І. Вступ. Трансформація соціально-економічних відносин і формування національної економічної системи має нині в Україні свої особливості та проблеми. Серед них чільне місце посідають працересурсні проблеми, формування і функціонування національного і регіональних ринків праці, управління зайнятістю населення, регулювання міграційних процесів.

Вони також полягають в тому, що ринкові перетворення в Україні та її регіонах супроводжуються низкою негативних со-

ціально-економічних наслідків, серед яких слід виділити звуження сфери регламентованої зайнятості та надмірне розширення нерегламентованої, наявність значних масштабів безробіття та незайнятого населення. За даними офіційної статистики зараз більше 1,5 млн. осіб є безробітними.

Населення областей Карпатського регіону, куди входять території Львівської, Закарпатської, Івано-Франківської та Чернівецької областей і де проживають понад 6 млн. чоловік, або кожний восьмий житель країни, у зв'язку з історичними особливостями та великою різноманітністю природно-географічних і соціально-економічних умов, що впливають на його розселення, відзначається досить високою територіальною мобільністю.

Глобальна міграційна рухливість населення і передовсім чималі міграційні переміщення трудових ресурсів за кордон яскраво віддзеркалюють ту ситуацію, що склалась нині в державі на національному й регіональних ринках праці. Її сутність полягає в знач-

ному зростанні чисельності незайнятого населення та високому рівні офіційного зареєстрованого безробіття. При цьому особливе занепокоєння викликає стрімке скорочення працюючих, чисельність яких за останні сім років зменшилась більш ніж на 4 млн.чол. Якщо на 01.01.96 р. число офіційно зареєстрованих безробітних становило 126,9 тис.чол., на 01.01.98 р. — 350,5 тис.чол., на 01.01.2000 р. — 637,1 тис.чол., то вже на 01.03.2002 р. чисельність незайнятих громадян України сягала 1,2 млн. 121,8 тис.чол., серед яких 1 млн. 76,4 тис.чол. були безробітними. 3-поміж них 60,9% становлять жінки, 31,7% — молодь віком до 28 років.

Офіційний рівень безробіття досягає майже 4%, а в багатьох областях і передусім Карпатського регіону він є набагато вищим. Зокрема, найвищий серед областей України рівень безробіття зареєстровано в Івано-Франківській області — 7,46%, у Львівській — 6,47, Закарпатській — 5,45, а в Чернівецькій — 4,05%. Надвисоким також є показник навантаження на одне робоче місце. Якщо в Україні цей показник дорівнює 29 чол. на одне вільне робоче місце, то у Чернівецькій області він становить 51 чол., у Львівській — 89, Закарпатській — 151, а в Івано-Франківській у сім разів вищий, ніж у середньому в Україні й становить 211 чол. на вільне робоче місце.

II. Постановка завдання. Аналіз досвіду регулювання зайнятості та управління трудовими міграціями у країнах з розвинутими ринковими відносинами, пізнання суті й багатогранності цих явищ об'єктивно підводить до висновку, що основною його ознакою є регіоналізація управління трудовим потенціалом і міграційними процесами, що вимагає формування ефективного механізму територіальної самоорганізації системи зайнятості. Вирішення проблем на макроекономічному рівні може бути ефективним лише за всебічної підтримки й активного сприяння заходам на мезо- та мікрорівні, здатних підвищити роль територіальних органів управління у проведенні активної політики зайнятості, виходячи із економічних, соціальних, демографічних і екологічних умов розвитку кожної адміністративно-територіальної одиниці, а також психологічних, етнокультурних й ментальних особливостей трудових мігрантів.

Світовою практикою набуто чималий досвід управління трудовим потенціалом у системі розвинутих ринкових відносин, де питання зайнятості населення регулюються досконалим ринком праці, високою міграційною рухливістю населення. В нашій країні поки зберігається невідповідність між кількісним і якісним складом трудових ресурсів і реальною потребою в них окремих регіонів. Ось чому територіальне регулювання трудовими відносинами в умовах адаптації економіки до ринкових методів стає в Україні об'єктивною необхідністю. В основу економічних відносин на різних конкретно визначених рівнях управління (обласному, районному, міському) трудовими міграційними процесами мають бути покладені принципи ділового партнерства, співпраці, економічний раціоналізм, взаємна вигода, врахування інтересів. Це докорінно змінює логіку системи регулювання та управління трудовою міграцією, дієвість якої в регіональному аспекті є актуальною і необхідною за умов трансформаційної економіки.

III. Результати. В умовах реформування соціально-економічної системи і переходу економіки України до ринкових відносин зростає роль міграції як чинника формування, розвитку й регулювання ринку праці, засобу підтримування регіонально-галузевих пропорцій та збалансованості трудових ресурсів. Міграційні процеси змінюють якісні й кількісні характеристики робочої сили регіонів, виконують функції демоекономічного інвестора в регіони та країни-реципієнти і, навпаки, спричиняють погіршення якісного складу працересурсного потенціалу у країнах та регіонах-донорах. Міграція особливо активно впливає на підтримування рівноваги між попитом і пропозицією робочої сили на регіональних ринках праці в межах держави, а також на інтеграцію ринків праці країн ближнього й далекого зарубіжжя.

Упродовж 2002 р. через зміну роботи в Україні змінили місце постійного проживання 145333 чол., із яких 41010 чол. були внутрішньорегіональними трудовими мігрантами, 88461 чол. з огляду на зміну роботи переїхали на постійне місце проживання до інших регіонів України, а 11562 громадяни України через трудові мотиви емігрували на постійне місце проживання до інших країн, причому 10097 чол. виїхали до країн СНД,

23 чол. — до країн Балтії, а 1441 чол. — до країн далекого зарубіжжя. Серед тих, хто емігрував за трудовими мотивами, найбільше виїхало до Російської Федерації (8991 чол.), Біларусі (492 чол.), Молдови (448 чол.), Ізраїлю (420 чол.), Німеччини (282 чол.), США (265 чол.).

Вирішальний вплив на формування регіональної специфіки різновікових груп працесурсного потенціалу справляє освітній та професійно-кваліфікаційний рівень. Міграційні процеси не лише змінюють загальний обсяг пропозиції робочої сили на регіональних ринках праці, а й впливають на її якість через неоднакову участь в трудових міграційних потоках індивідуумів з різними якісними характеристиками і, насамперед, освітньо-професійними. Рівень освіти трудових мігрантів значно вищий, ніж усього населення і це особливо притаманно зовнішнім трудовим мігрантам — громадянам України, котрі тимчасово працюють на сезонних роботах за наймом або за договорами підряду у закордонних роботодавців.

Аналіз статистичних даних засвідчує, що з 24397 громадян України, які працювали у 2002 р. за наймом і договорами підряду в закордонних роботодавців, 10295 чол., або 42,2% мали повну вищу та базову вищу освіту, 31,2% — середню спеціальну, 26,4% — середню і лише 0,2% зовнішніх трудових мігрантів мали початкову освіту. Рівень вищої освіти тимчасово працюючих у країнах далекого зарубіжжя був набагато вищим (44,3%), аніж у тих, хто працював на сезонних роботах у країнах СНД (13,0%).

Трудова міграція виступає як сукупність окремого міграційного потоку, що формується під впливом соціальних, економічних, демографічних чинників, менталітету трудових мігрантів. Серед закономірностей, котрі регулюють розвиток трудових міграційних процесів, є пріоритетність економічних чинників у формуванні внутрішньорегіональних, міжрегіональних і зовнішніх трудових міграційних потоків.

Міграційні процеси в Україні за часів її перебування в складі СРСР не справляли істотного впливу на формування пропозиції робочої сили, оскільки основним чинником динаміки обсягу пропозиції робочої сили в цей час на рівні найпродуктивніших статево-вікових груп населення виступав природ-

ний рух, тобто природний приріст населення. В сучасних умовах спостерігається стійка тенденція до зниження сили впливу цього чинника на динаміку чисельності робочої сили, визначальним є і впродовж усього періоду економічної реформи й переходу економіки на ринкові засади залишатиметься дія економічних чинників. Із подоланням жорсткої економічної кризи та розвитком ринкової економіки в Україні головним чинником збалансування попиту й пропозиції робочої сили будуть міграційні процеси.

За час становлення державної незалежності України Львівська, Івано-Франківська області, Закарпаття та Буковина, які входять до складу Карпатського регіону, як і інші регіони України вже успадкували серйозні проблеми у балансуванні попиту і пропозиції на регіональних ринках праці, оскільки в цих областях і раніше був значний надлишок трудових ресурсів і висока зайнятість населення в індивідуальному підсобному господарстві, яка сягала 18—25% проти 8% у середньому в Україні.

Міграційний рух населення областей Карпатського регіону в контексті розвитку й регулювання як регіонального ринку праці, так і участі та виходу на ринки робочої сили в країні ближнього й далекого зарубіжжя має істотні відмінності від інших регіонів України. Це, передусім, пов'язано з прикордонним розміщенням регіону, високою густотою населення, особливо сільського, та історичними особливостями соціально-економічного розвитку областей регіону. Зрозуміло, що вказані особливості та набагато вищий, ніж в інших областях України, рівень незайнятості населення істотно відбиваються на напрямках, структурі й інтенсивності трудових міграційних потоків.

Якщо в період з 1961 до 1985 рр. середньорічні обсяги потоків постійної міграції, трудової м'ягтнкової та сезонної міграції співвідносились як 1:22:2,0, тобто на кожну 1 тис. осіб працездатного віку, котрі переселились до міст, припадало 22 тис. мешканців сіл, які працювали в містах (трудова м'ягтнкова міграція) і 2,0 тис.чол., котрі щорічно виїжджали за межі своїх областей на сезонні роботи, то за 1986—2000 рр. середньорічні обсяги цих трьох видів трудових потоків постійної, м'ягтнкової і сезонної міграції вже стали співвідноситися як

1:12:3,8. Це засвідчує, що на 1 тис.чол. трудових ресурсів, які стали міськими, в регіоні стало припадати 12 тис. маятникових мігрантів, а також 3,8 тис.чол., котрі виїжджали щорічно на тимчасові, сезонні роботи.

Аналіз інтенсивності й географія напрямів трудової міграції в областях українських Карпат свідчить про те, що вона характеризувалася яскраво вираженою спрямованістю із села в місто. За роки екстенсивного економічного розвитку (1960—1990 рр.) із сіл до міст Львівської, Івано-Франківської, Закарпатської та Чернівецької областей переселилось відповідно понад 400, 220, 160 і 130 тис.чол., або 55—58% загального приросту міського населення цих областей (у середньому в Україні цей показник становив 50,2%). Міграція сільського населення в міста безпосередньо пов'язана з міжгалузевим перерозподілом трудових ресурсів із сільського господарства в промисловість, будівництво, на транспорт, у сферу обслуговування. Цей вид міграції відіграв суттєву роль у забезпеченні робочою силою промислового виробництва, в перерозподілі на роботу молодих спеціалістів і кадрів робітничих професій, а також в урбанізаційних процесах.

В основному завдяки міграції по лінії «село — місто» міське населення областей Карпатського регіону зросло з 1538,7 тис.чол. у 1959 р. до 3205,4 тис.чол. у 2001 р., або більше ніж удвічі. За вказаний період міське населення зросло у Львівській області з 821,4 до 1660,5 тис.чол., Івано-Франківській відповідно з 249,4 до 616,8 тис.чол., Закарпатській — з 264,9 до 529,3 тис.чол., Чернівецькій — з 203,0 до 398,8 тис.чол. За цей час сільське населення в регіоні зменшилось на 155,3 тис.чол. (із 3361,7 до 3206,4 тис.чол.). Більше всього чисельність сільського населення зменшилась у Львівській області (186,2 тис.чол.), Чернівецькій (31,3 тис.чол.), Івано-Франківській (19,1 тис.чол.) і лише в Закарпатській області сільське населення зросло з 655,3 тис.чол. у 1959 р. до 736,6 тис.чол. у 2001 р.

З огляду на існування значних резервів трудових ресурсів в областях Карпатського регіону спостерігається сезонна міграція населення, за якої переважна більшість працездатного населення щорічно виїздить на сезонні роботи в інші регіони України і за кордон, минаючи біржі праці й державну систе-

му служб зайнятості. Якщо за 1970—1990 рр. тут спостерігалася тенденція до зменшення, то нині, з переходом України до ринкової економіки, формуванням і розвитком ринку праці, її обсяг значно збільшився. Так, якщо в 1970 р. з Івано-Франківської області на сезонні роботи виїжджало 60 тис.чол. працездатного населення, у 1980 р. — 36,3 тис.чол., у 1990 р. — лише 20 тис.чол., то в 1995 р. — уже 85 тис.чол., а в 2001 р. — понад 150 тис.чол. Найбільша їх чисельність припадає на Рожнятівський, Надвірнянський, Косівський, Коломийський та Долинський райони. Серед тих, хто виїздить тимчасово (як правило, терміном від 6 місяців до 1 року) на сезонні роботи за кордон, переважна більшість працює на збиранні врожаю цитрусових, фруктів і овочів у Іспанії, Італії, Греції, Кіпрі, Польщі, Португалії, Німеччині, на лісозаготівлях — у Литві й Росії, на виконанні будівельних і сільськогосподарських робіт — у Чехії, Угорщині, Росії й Польщі, на підприємствах нафтової та газової промисловості — в Тюменській області Російської Федерації. З-поміж областей Карпатського регіону України найбільше число сезонних зовнішніх трудових мігрантів припадає на Закарпатську область (понад 200 тис.чол.).

Щодо сучасного трудового міграційного руху населення та його впливу на розвиток і регулювання ринку праці в Україні, то йому притаманно значне зменшення обсягів постійної, трудової маятникової міграції населення, які реалізовувалися здебільшого в межах регіонів держави, а різке збільшення сезонної трудової міграції й еміграції населення, обсяги яких через високий рівень незайнятості населення особливо зросли в Україні за останні п'ять років, значно розширилась їх географія. Якщо раніше учасниками трудових міграцій населення за кордон були в основному представники прикордонних областей, то нині за кордоном на тимчасових, сезонних роботах у іноземних роботодавців за наймом і договорами підрядку працюють особи, котрі репрезентують практично усі регіони України.

Нині в багатьох країнах Європи, Азії та Америки тимчасово працюють десятки тисяч громадян України. Згідно з даними Міністерства праці та соціальної політики України, понад 1 млн. співвітчизників працюють за кордоном. Центр «Демократичні

ініціативи» стверджує, що не менше 5 млн. громадян України з більшою або меншою періодичністю виїздять за кордон з метою поповнення сімейного бюджету. За окремими даними з Львівської, Закарпатської, Івано-Франківської та Чернівецької областей на тимчасові роботи за кордон щорічно виїздять приблизно 700 тис.чол., що становить п'яту частину трудових ресурсів регіону. Ці дані підтверджуються результатами обстеження домашніх господарств і трудових ресурсів з питань економічної активності населення, яке проводилось в областях Карпатського регіону. Так, з 1939 вибірково опитаних осіб у Закарпатській області 378 чол., або 19,5 % працювали за кордоном. Більшість із них (40,2%) були працевлаштовані в Росії, 17,5% — у Чехії, значна частина (12,7%) працювали в східних і центральних областях України. Цікавим видається той факт, що 74 (3,8%) із 1939 чол. опитаних їздять за кордон з дрібним товаром, тобто займаються дрібною, «човниковою» торгівлею, причому 10 чол. (13,5%) їздять за кордон з цією метою з міських поселень і 64 чол. (86,5%) — із сільської місцевості.

Можливість одержання роботи за кордоном розглядається як додатковий засіб пом'якшення ситуації із безробіттям в Україні та необхідна умова підвищення власного і членів родини добробуту, а для багатьох закордонних трудових мігрантів та їхніх сімей в сучасних умовах це є способом виживання, адже багато співвітчизників змушені їхати працювати за кордон через важке економічне становище і неможливість знайти собі придатну роботу в своєму краї чи в межах країни. Має значення і те, що навіть на низькокваліфікованих і непрестижних роботах за кордоном трудові мігранти отримують в кілька разів вищу зарплату, ніж вони могли б заробити вдома. Наприклад, у Чехії впродовж року працюють близько 0,5 млн. громадян України, які переважно зайняті в будівництві, легкій та харчовій промисловості, сільському й домашньому господарстві. Потреба в робочій силі з України зумовлена тим, що значним є вплив чеських громадян на роботу до Німеччини.

Зазначимо, що трудові мігранти з України часто використовуються на роботах, на які не погоджуються свої малокваліфіковані робітники й спеціалісти. Це, зокрема, на

підприємствах з шкідливими умовами праці, у видобувній та хімічній промисловості, а також у торгівлі, на посадах медсестер, нянь тощо. Проте позитивним є те, що досвід роботи українських громадян в економічно розвинутих країнах Західної Європи і Америки сприятиме підвищенню їхнього професійно-кваліфікаційного рівня, створенню додаткових умов для впровадження в Україні сучасних технологій і організацій виробництва, а також розвитку ділової активності, підприємництва, створенню спільних підприємств.

Обсяги закордонної трудової міграції населення особливо почали зростати після ухвалення Верховною Радою України 21 січня 1994 р. Закону України «Про порядок виїзду з України і в'їзду в Україну громадян України», хоча право на працевлаштування за кордоном надавалось українським громадянам раніше (Законом про працю від 1 березня 1991 р.) де, зокрема, у статті 11 вперше було зафіксовано, що «громадяни мають право на професійну діяльність у період тимчасового проживання за кордоном». Проте ті, хто бажали працювати за кордоном, до 1994 р. не могли використати своє право і реалізувати положення ст. 11 Закону про працю, а змушені були користуватися особистим запрошенням громадян інших країн, які давали право на виїзд.

Особливо яскраво проблеми трудових ресурсів виокремлюється на регіональному рівні, оскільки саме тут формується ресурсний потенціал, а реальна демографічна ситуація, наявна матеріально-сировинна база, міра економічного і соціального розвитку конкретної адміністративно-територіальної одиниці є визначальним чинником у використанні цих ресурсів, що також зворотно впливає на процес відтворення населення.

За нинішніх умов роль і значення міграції у формуванні національного та регіональних ринків праці проявляється по-особливому, оскільки трудова міграція у середині областей та на міжрегіональному рівні, тобто переселення за робочими місцями в умовах затяжної економічної кризи, не склалася. Серед закономірностей, які регулюють розвиток трудових міграційних процесів у ринковому середовищі, найстійкішими є пріоритетність економічних чинників формуванні як внутрішньорегіональних, міжрегіональ-

них, так і зовнішніх трудових міграційних потоків.

Пізнання закономірностей функціонування і розвитку трудової міграції населення, її взаємозв'язків з іншими елементами соціально-економічних процесів можливе лише у розвиненому ринку праці. На етапі його формування вирішення цієї проблеми значно ускладнюється. Це пов'язано головним чином, не тільки з «дефіцитом» первинних статистичних даних на мікрорівні, але й з тим, що сучасний облік робочої сили і економічно активного населення в Україні не дозволяє поки що детально, точно та оперативно оцінювати зміни трудового статусу працеракурсного потенціалу (працюючий чи безробітний), оскільки реальні показники безробіття значно перевищують ті, що реєструються державними службами зайнятості на місцях.

Слід зауважити, що розміри і спрямованість міграційних потоків робочої сили визначається на стільки абсолютними показниками, скільки територіальним відмінностями в соціально-економічному розвитку та умовах життя населення. Сьогодні міграції особливо активно впливають не тільки на підтримання рівноваги між попитом і пропозицією робочої сили на регіональному рівні, але й на інтеграцію з ринками праці країн ближнього та дальнього зарубіжжя. Специфіка міграційного руху, як предмета соціально-економічного аналізу працеракурсного потенціалу (він охоплює відповідні вікові групи, освітні та професійні характеристики носіїв робочої сили) полягає у міжтериторіальному характері цього явища.

Аналіз соціально-економічних умов міграції працеракурсного потенціалу здійснюється з метою виявлення закономірностей і чинників трудових переміщень населення, мотивації осіб котрі беруть участь як у внутрішніх, так і в зовнішніх трудових міграціях. Крім того, визначається взаємозв'язок трудових міграційних процесів з іншими складовими економічного та соціального розвитку, оцінки впливу результатів міграції робочої сили на демографічний розвиток, трансформації ринків праці, суспільний розвиток. Особлива увага при аналізі соціально-економічних умов трудових міграції має бути зосереджена на міграційних переміщеннях індивідів як усередині об-

ластей, так по інших регіонах України, а також за кордон, що зв'язані з необхідністю та бажанням трудових мігрантів головним чином підвищити добробут сім'ї завдяки вигіднішому використанню своєї робочої сили. Виступаючи носіями фізичних та розумових здібностей, знань та навичок отриманих через освіту та практичний досвід, такі мігранти входять й активно включаються в соціально-економічний процес у регіонах прибуття. Попри це існує необхідність вивчення процесу трудової міграції у всіх його різноманітностях, оскільки масові переміщення працеракурсного потенціалу, незалежно від того, якими умовами і чинниками вони викликані, чималого мірою змінюють ситуацію на ринках праці і впливають на економічний розвиток як усередині регіонів України, так і в регіонах інших країн.

Виконане нами соціологічне дослідження дало змогу доповнити відомі дані принаймні в трьох аспектах:

1. З'ясувати потенціальні наміри людей щодо трудових поїздок;
2. Оцінити зовнішні умови життя кожного індивідуума і більш точно визначити вплив цих умов на формування ставлення до стаціонарної (переселенської), маятникової та сезонної міграції;
3. Вникнути у внутрішній світ сільських жителів, з'ясувати особливості їх ціннісних орієнтацій, мотиви тих чи інших вчинків.

Поєднання статистичних та соціологічних даних дає змогу більш повно відтворити картину трудової переселенської міграції населення в регіонах України. Питання підвищення закріплюваності трудових мігрантів за місцем проживання і особливо сільського населення (серед трудових мігрантів в міста Прикарпаття, наприклад, мешканці села становлять понад 80%) є дуже актуальними і потребують свого розв'язання. Йдеться насамперед про те, що у зв'язку із сучасною демографічною кризою та структурою вікового складу населення, відбувається старіння робочої сили, зайнятої безпосередньо в сільськогосподарському виробництві, оскільки в стаціонарних та трудових міграціях переважно бере участь молодь. Серед осіб, що працюють в Івано-Франківську, але проживають в селі, на молодь припадає 69%. В Україні є ряд областей, здатних до самовідтворення сільського населення. До

них належать передусім області Західного регіону України: Закарпатська, Рівненська, Івано-Франківська, Чернівецька, Волинська та частково Львівська і Тернопільська. Однак в більшості областей України в сільській місцевості продовжують спостерігатися тривожні тенденції, які пов'язані з депопуляцією сільського населення. Демографічна криза найбільшою мірою охопила сільську місцевість північно-східної частини України, де найінтенсивніше відбувається вимирання села. Із загальної кількості 28,6 тис. сільських поселень України процес інтенсивного вимирання населення відбувається в близько 9 тис. сіл, або майже в кожному третьому селі. Більшість із них можуть втратити постійне населення уже в найближчі 10-15 років. У Сумській області таких поселень майже половина, в Чернігівській, Харківській та Полтавській - близько 40%. Чимало їх в Дніпропетровській, Кіровоградській, Черкаській та інших областях України.

Слід підкреслити, що обезлюднення таких поселень можна подолати за допомогою стимулювання міграцій молодих сімей та осіб в активному (20-30 років) дітородному віці. Повернення населення до сільської місцевості як вирішальний напрям відродження вмираючих аграрних поселень має базуватися на економічних розрахунках, пов'язаних із розміщенням і забезпеченням розвитку продуктивних сил України, з реформуванням аграрної сфери. Реформа та вдосконалення аграрних відносин має здійснюватися різними шляхами, спрямовуватися на формування багатокладної економіки села: кооперативний, фермерський і дрібноселянський уклади, що базуватимуться на приватній власності на землю та інші засоби виробництва, на сімейній праці. І якщо села, де живуть в основному особи пенсійного віку, мають сприятливі умови для розвитку фермерських господарств, то у демографічно благополучних поселеннях на трудівників у сільському господарстві припадає лише кілька гектарів угідь, а в окремих малоземлезабезпечених регіонах ще менше. Тут активному розвитку фермерських господарств чиниться великий опір з боку тих селян, які не хочуть щоб фермерам виділяли значні угіддя за рахунок тих, хто не хоче створювати фермерських господарств.

В умовах трансформаційної економіки вимагають перегляду також деякі теоретичні і методологічні положення стосовно ролі міграції як важливої і необхідної умови розвитку людського фактора, який активно впливає на економічний розвиток, вікову, етнічну, професійно-кваліфікаційну структуру та освітній рівень населення.

Це також стосується особливостей територіальної мобільності трудових ресурсів, оскільки їх міграційна рухливість, тобто територіальний і галузевий перерозподіл проводиться на принципах плановості, а регулювання міграції здійснювалося на безумовному пріоритеті державних інтересів з високою концентрацією регулюючих механізмів у центральних органах влади й управління. Це знаходило відображення в централізованому характері бюджетного фінансування змін чисельності і структури робочих місць, заробітної платні і суспільних фондів споживання, особливостях тодішнього трудового законодавства, великому обмеженні можливих переміщень населення за допомогою приписки, практичній відсутності умов для регулювання трудової міграції на регіональному рівні. За таких умов масштаби, інтенсивність та структура міграцій населення і трудових ресурсів визначалися структурою та інвестиційною політикою (передусім різким збільшенням у 70-80-х роках інвестицій у паливно-енергетичний та військово-промисловий комплекси), вартістю робочої сили та її в основному штучною регіональною диференціацією.

Посилення ролі трудової міграції в економічному житті країни, здійснення досконалої та активної міграційної політики є одним із інструментів регулювання територіальної мобільності трудових ресурсів, засобом поєднання особистих інтересів трудових мігрантів з інтересами держави та регіону. Ефективність міграційної політики визначається наявністю обґрунтованої її державної концепції, яка передбачає, крім державних пріоритетів, і регіональну диференціацію механізму регулювання, наявність досконалої правової бази, відповідного організаційно-фінансового та інформаційного забезпечення процесу регулювання трудової міграції. При здійсненні заходів міграційної політики в Україні, як на державному, так і на регіональному рівні, мають вра-

ховуватися фактори, які значно впливають на обсяг та інтенсивність потоків трудової міграції населення. Серед них є ті, які безпосередньо і суттєво впливають на міграційну рухомість людей, але не підлягають прямому плануванню, управлінню та регулюванню. Сюди належать природно-географічні фактори, що характеризують природні умови різних регіонів і поселень, ступінь їхнього розвитку, обжитості і благоустрою, особливості географічного положення, кліматичні умови, близькість чи віддаленість сільських населених пунктів від великих і середніх міст, які є значними центрами застосування праці. Крім цих, є ще чинники, які безпосередньо не управляють, але побічно регулюють трудову міграцію. До них відносяться демографічні (інтенсивність природного приросту населення, його склад за віком та статтю, співвідношення корінного і приїжджого населення, старожилів і новоселів), етнічні відмінності між групами в мові, духовній культурі, побуті, національних обрядах, звичаях тощо, соціально-психологічні (інтенсивність соціального спілкування людей, соціально-психологічний клімат, характерний для локально-територіальних як міських, так і сільських поселень і виробничих колективів) і деякі соціальні умови життя людей.

Фактори міграції населення, якими безпосередньо управляють на державному (народногосподарському) і регіональному рівнях та на рівні трудового колективу, за своєю природою завжди соціальні, оскільки перебувають у сфері суспільних відносин і покликані прямо й опосередковано впливати на соціальний стан трудових мігрантів. Ці фактори мають як позаекономічний (адміністративний, організаційний), так і соціально-економічний характер. Вирішальну роль у регулюванні трудової інтенсивної міграції в Україні та її регіонах відіграє управління соціально-економічними факторами, тобто такими умовами життя і трудової діяльності людей, які можуть змінюватися в результаті відповідного перерозподілу капітальних вкладень, фонду заробітної платні, суспільних форм споживання. Залежно від джерел фінансування - з погляду можливостей і методів управління - вони можуть мати оперативний і довгостроковий характер. Основними серед них є розподіл і структура робо-

чих місць, регіональні відмінності в середньому рівні номінальної і реальної заробітної плати відповідних категорій працівників, територіальні відмінності в максимальних розмірах особистого підсобного господарства, система матеріальних пільг за безпосередній стаж роботи на підприємстві чи в галузі, тривалість робочого дня і режим праці, забезпеченість житлом, рівень транспортно-го, медичного, побутового та культурного обслуговування, територіальні відмінності в структурі споживання населення, пов'язані з рівнем торговельного обслуговування і асортиментом товарів, постановка шкільного навчання, забезпечення населення школами та дитячими закладами, обсяг і благоустрій житлового фонду.

У сучасних умовах інвестиційна політика державних органів управління передбачає головним чином функціонування та розвиток виробництва різноманітних форм власності і господарювання, а рівень життя населення і забезпечення зайнятості, тобто соціальна його захищеність, є одним із основних соціальних обмежень. Зрозуміло, що ці реалії не можуть не впливати на міграційну політику держави щодо впорядкування інтенсивних потоків трудової міграції.

IV. Висновки. Формування сучасної моделі соціально-демографічної структури міграції виступає як певний вияв теперішнього соціально-економічного розвитку і зможе знайти застосування після широких економічних і соціальних змін у країні. Проте і в умовах ринкової економіки більшість переміщень трудових ресурсів жорстко залежатиме від заново створених робочих місць, яких згідно соціальної програми Кабінету Міністрів України передбачено створити 1 млн. у 2005 р.

Саме тому розробка нової моделі регулювання міграції як процесу детермінації людського вибору в сучасних умовах, яка ґрунтується на вільному виборі місця праці і проживання, відповідних механізмах адаптації територій різного рівня до міграційних процесів і передусім з урахуванням економічних інтересів мігрантів, підприємств, фірм, регіонів і держави, є дуже актуальною. Головною проблемою в регулюванні великих обсягів та інтенсивних потоків міграційного руху населення в умовах трансформаційної економіки є перехід від деформованого механізму регулювання міграцій, який мав

місце раніше, до врахування сучасних тенденцій, закономірностей, умов і наслідків міграції в соціально-економічному розвитку країни та її регіонів.

1. Стан дотримання та захисту прав громадян України за кордоном. Спеціальна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. – К., - 2003. – 192 с.

2. Лібанова Е.М. Вплив зовнішньої міграції на соціально-економічний розвиток України // Економіка України. – 1993, - № 8. – С. 76-80.

3. Міграційні процеси у сучасному світі: світовий, регіональний та національний виміри (понятійний апарат, концептуальні підходи, теорія та практика). Енциклопедія / за ред. Римаренка Ю.І. – К.: Довіра, 1998. – 912 с.

4. Романюк М.Д. Зовнішні міграції населення України та їх регулювання в контексті реформи соціально-економічної системи: національні пріоритети та регіональна диференціація // Вісник Прикарпатського університету. Економіка. - Вип. 1. – Івано-Франківськ: Плай, 2004. – С. 8-22.

5. Хомра О.У. Орієнтація сільського населення Ук-

раїни на працю за кордоном // Демографічні дослідження. Вип.18. – К: Ін-т. економіки НАН України, 1996. – С. 130-142.

6. Данюк В.М. Європа вивчає проблеми трудової міграції // Україна: аспекти праці. – 1999. - № 2 – С. 48-49.

7. Зовнішні трудові міграції населення України / За ред. Е.М.Лібанової, О.В.Позняка. – К.: РВПС України НАН України, 2002. – 206с.

8. Майданик І.П. Соціально-економічні проблеми трудової міграції в Україні // Регіональні аспекти розвитку і розміщення продуктивних сил України. – Тернопіль: Економічна думка, 2004. – Випуск 9. – С. 317-319.

9. Романюк Т.М. Проблеми оподаткування і детінізації грошових потоків, що надходять в Україну від закордонних трудових мігрантів // Україна: аспекти праці. - № 3. – 2005. – С. 39-44.

The article analyzes the impact of population migration on the development and functioning of regional labour markets in the districts of the Carpathian region. It exposes the essence and specifics of regulation of migrational labour movements under the conditions of transformational economics.